

Μεταβατική διαδικασία: Μύθος και πραγματικότητα

*Αν είμαι Χάρος χαλαστής
είμαι και Χάρος πλάστης...*
Αρ. Βαλαωρίτης (1874)

Οι σοβαρές ελλείψεις που παρουσιάζει ο διάλογος στην αριστερά, οφείλονται, μεταξύ άλλων, στην υποβαθμισμένη (ως ανύπαρκτη) αντιμετώπιση πολιτικών κατηγοριών κεφαλαιώδους σημασίας για τη μαρξιστική σκέψη. Το κενό γεμίζει με θεολογικού περιεχομένου σημάνσεις που έχουν ακόμα «πέρας» - ιδίως στην χώρα μας. Δεν είναι ανάγκη να έχει κανείς μαντικές ικανότητες για να υποψιαστεί ότι η βεβαιότητα για το - υποτιθέμενο - αυτονόητο μερικών πραγμάτων, έχει φέρει εμπλοκή στην άρθρωση του εναλλακτικού αριστερού λόγου. Και είναι περισσότερο από σύγυρο πως δεν πρόκειται να προσδιορίσουμε τη νέα μας ταυτότητα, να συνεννοηθούμε δηλαδή ως αριστεροί, αν δεν απαντήσουμε σε βασικά ερωτήματα:

α. Τι είδους αριστερά αποτελεί ο μαρξισμός;
β. Μπορεί ν' αντιμετωπιστεί η διαδικασία μετάβασης - ακρογωνιαία αντίληψη του μαρξισμού - ως τεχνοκρατικό πρόβλημα αφυδατωμένο από κοσμοθεωρητικές προεκτάσεις;

Το κείμενο που ακολουθεί αποπειράται να εκφωνήσει το πρόβλημα με τους οδηγούς όρους που, κατά την γνώμη μας, τίθενται σήμερα.

Η αποφαντική Θεολογία

Η πολιτική στρατηγική της αριστεράς θεμελιώνεται στην έννοια της μετάβασης. Πρόκειται για τη θεωρητικά κατοχυρωμένη μαρξιστική αντίληψη της εξόδου από τη

σημερινή τάξη πραγμάτων προς την αταξική, μη ανταγωνιστική κοινωνία. Κατ' αυτή τη διαδικασία, δηλαδή τη μετάβαση από τον ένα τρόπο παραγωγής στον άλλο, συνειδητά πρωταγωνιστεί η *εργατική τάξη*, που, ως μοναδικός δημιουργός αξίας είναι τάξη καθολική, υπερβαίνουσα τον εαυτό της. Η απελευθέρωση, δια της ταξικής πάλης, από τον καπιταλισμό - έργο αποκλειστικά δικό της - θα 'χει ως συνέπεια την εξάλειψη των σχέσεων που κάνουν τον άνθρωπο δούλο της εξαρτημένης εργασίας και την απελευθέρωση ολόκληρης της ανθρωπότητας, ώστε να επιτευχθεί ριζική κοινωνική αλλαγή απ' όπου δεν υπάρχει επιστροφή. Η ύπαρξη της εμπεριέχει τον επαναστατικό προορισμό και καταξιώνεται αν κατανοήσει πως το σύστημα είναι ο αντίπαλος που υποστηρίζεται απ' ολόκληρη την κοινωνική δομή. Αποκτά δε συνείδηση απελευθερωμένη από ιδεολογικούς δεσμούς που έχει με τις άλλες τάξεις και βρίσκει την ταυτότητά της έξω από τις σημερινές κοινωνικές συνθήκες. Έτσι θα ξεπεραστεί η άμεση εμπειρία (του εργάτη) και οι επιπτώσεις της, και θα καταδειχτούν ανάγλυφα οι σχέσεις και τα επιφαινόμενα των κοινωνικών συγκρούσεων. Διαφορετικά, μοίρα θα 'ναι η αλλοτρίωση.

Υπέρτατο πολιτικό και κοινωνικό καθήκον είναι η ενίσχυση της τάξης που ενσαρκώνει το γενικό καλό ως άρνηση του Συστήματος και ταυτόχρονα μοναδική θέση, ώστε να κατονομαστεί, πολεμηθεί και εξαφανιστεί ο ταξικός εχθρός για να οδηγηθεί η κοινωνία στο ανώτατο - κι αναπόφευκτο με τους «γενικούς νόμους» του καπιταλισμού - στάδιο εξέλιξης. Πληρέστερη ενσάρκωση

της εργατικής συνείδησης πραγματοποιείται στο *κόμμα*, όπου καθιζάνουν δημιουργικά τα ταξικά συμφέροντα, υποτάσσεται το αυθόρμητο στοιχείο. Η σχέση μαρξισμού - μαρξιστικού κόμματος, είναι σχέση αιτίου - αιτιατού, εγκυρότερη επεξεργασία της οποίας έγινε επί Λένιν (1902).

Προϊόν της βιομηχανικής κοινωνίας ο μαρξισμός δεν αρκείται στην κατάδειξη των αντιφάσεων του καπιταλισμού, την κατονομασία του εχθρού. Εισάγει επιπλέον την πρωτοφανή ιδέα πως η έξοδος από το Σύστημα είναι όχι μόνο δυνατή και αναπόφευκτη αλλά και *προβλέψιμη*. Τον κομμουνισμό δεν επικαλείται κανείς προς παραμυθία. Είναι το «φυσικό» προτσές - με την ιδέα της νομοτέλειας της φυσικής ιστορίας (!) - της κοινωνίας που δεν αποτελεί πλέον (μετά τον Μαρξ) εφτασφράγιστο βιβλίο, αλλά ευθύγραμμη διαδικασία που αντικειμενικά οδηγεί από τον ανταγωνιστικό σ' ένα μη ανταγωνιστικό κοινωνικό σχηματισμό. Η ιστορία αποκτά νόημα στη διαδοχή των ιδιοκτησιακών καθεστώτων κι αναπλάθεται ο αρχετυπικός μύθος περί κολάσεως και παραδείσου, χωρίς ουτοπίες, εφόσον υπάρχει επιστημονική τεκμηρίωση. Κατέχοντας τον μαρξιστικό εξοπλισμό οι κυρίαρχοι αποκτούν πνευματική ανωτερότητα σε σχέση με τους κυρίαρχους, πράγμα που δεν συμβαίνει σε κανένα παραγωγικό τύπο του παρελθόντος. Ο Μαρξ του 1845 είναι απροκάλυπτος: Διατυπώθηκε τελειωτική «ρήξη» με το παρελθόν και δεν θα είχε κανένα νόημα η αταξική κοινωνία αν ο κόσμος αυτός ήταν οριστικός και προείχε αντί της αλλαγής του, η βελτίωσή του.

Στο «θαυμαστό καινούργιο κόσμο» ο οποίος δεν «μπολιάζεται» με αστικές κατηγορίες (αξία, αγορά, κα.), *θα είναι χωρίς οικουμενικότητα κι άρα άχρηστα* όσα συγκροτούν το σημερινό αντίπαλο καθεστώς. Τα ταξικά, δηλαδή, ιδεολογήματα και η συμβατική ηθική που μεταφέρουν τον ελεύθερο ανταγωνισμό στη σφαίρα της συνείδησης. Ο νέος τύπος παραγωγής τερματίζει κάθε μορφή εκμετάλλευσης κι αλλοτρίωσης, μετασχηματίζοντας τις ανθρώπινες σχέσεις.

Παύει ο διαχωρισμός κράτους - κοινωνίας και η σύγκρουση ατόμου - κοινωνίας. Κλείνει η αντίφαση θεωρίας και πράξης που προέρχεται από τον καπιταλιστικό καταμερισμό εργασίας· ο άνθρωπος ταυτίζεται με τις αξίες ολόκληρης της κοινωνίας, συμφιλώνεται με τον συνάνθρωπό του και το περιβάλλον. Συντελείται ριζική ανθρωπολογική αλλαγή και η τέλεια ενότητα του κοινωνικού σώματος.

Νέοι θεωρητικοί προχωρούν σε διευκρινίσεις - σχολιασμούς - προσεγγίσεις ή αναγνώσεις της μαρξιστικής Αλήθειας. Καίτοι το *corpus* των Γραφών είναι εντελεχές, αποπειρώνται ερμηνευτικές σημειώσεις στο περιθώριο, ώστε η μαρξιστική κοσμοποίτα να γίνει ανακοινώσιμη κάτω από παντοειδείς κοινωνικές συνθήκες. Οι ποικίλες εκφορές του Λόγου βοηθούν τους προσήλυτους στην εναργή θέαση του «προφίλ» της ανθρωπότητας. Δεν είναι ο «μοναδικός και το δικό του» ή ο πολλαπλός, ο πολυπράγμων κι ο ανεπανάληπτος, αλλά η σύνθεση αυτών των ιδιοτήτων στην υπηρεσία της εργατικής αλληλεγγύης που τοποθετούν την ύπαρξη - και τον λόγο ύπαρξης - στην απελευθερωτική ταύτιση - εξάρτηση με την περιούσια τάξη. Να ο προορισμός του ανθρώπου! Αν ενστερνιστεί το μήνυμα, τότε τα δεσμά λύνονται. Η προσωπική πάση - και στις πιο δύσκολες στιγμές του βίου - αποφεύγεται, καθόσον το πρόβλημα ευδαιμονίας είναι πρόβλημα της κοινωνίας. Το προσωπικό παύει να είναι πηγή παθών. Ο νέος άνθρωπος προέρχεται από τον εξευτελισμό των φιλοσοφιών που προηγήθηκαν. Στη θέση του εξανθρωπισμού του Προσώπου μπαίνει ο εξανθρωπισμός της Κοινωνίας· στη βάση κάθε φιλοσοφίας, η προλεταριακή. Στο *κοσμοείδωλο* οι αξίες του πολιτισμού υπάρχουν ως στάδιο *ελέγξιμο* κι αντικαταστάσιμο.

Ο εκπορευόμενος από τον γεννήτορα Λόγος αξεπέραστος μεν, προσπελάσιμος δε, γίνεται αντικείμενο ποικιλότροπων ερμηνειών που στοχεύουν στο κομμουνιστικό μόρφωμα. Η μορφή της πάλης μπορεί ν' αλλάξει· η ουσία όμως του αγώνα παραμέ-

νει, όσο υπάρχουν τάξεις. Και η πλέον σημαντική διαφορά ουδέποτε γίνεται Συμπαντική. Έχει απλά να κάνει με εδάφια των Γραφών - πρόβλημα ερμηνευτικό όπου η εφευρετικότητα των υπομνηματιστών δεν έχει όρια. (Για τις περιπτώσεις παρερμηνείας ο λεκτικός - κι όχι μόνο - αφορισμός προδιαγράφει την τύχη των αιρετικών). Τις μάζες, άλλωστε, συγκινεί περισσότερο η επαγγελία της αταξικής κοινωνίας από την επιστημονική κατάδειξή της. Καταλαβαίνουν άριστα μια γλώσσα σωτηρίας: τη μυστηριακή.

Ο μαρξισμός «κόβει» στα μέτρα του ανθρώπου το ανεξέλεγκτο κι εν πολλοίς Ασύλληπτο: Η έξοδος από το Σύστημα έχει να κάνει με τη συνείδηση ενός κοινωνικού σχηματισμού ότι *σπρώχνει* την κοινωνία έξω από την ιστορική φάση της, κι όχι με το κατά πόσο εξάντλησε ένας τρόπος παραγωγής τον ιστορικό του κύκλο, για να οδηγηθεί στην εξαφάνισή του. Κι αν η επαλήθευση του αξιώματος βραδύνει εξ αιτίας της «ελευθέρως» βούλησης, της υποτονικής ταξικής συνείδησης, της αβελτηρίας μας κ.τ.τ., οι χρονικές αποστάσεις ούτε προσθέτουν, ούτε αφαιρούν τι στους (καπιταλιστικούς) νόμους του απόλυτου προορισμού.

Το καθαρτήριο

Η πίστη στην αταξική κοινωνία εισάγει ως κεντρικό άξονα στην πολιτική στρατηγική της αριστεράς την έννοια της μεταβατικής φάσης - κορύφωμα της ταξικής πάλης.

Κατά την άσκηση της επαναστατικής μεταβατικής εξουσίας από την εργατική τάξη, ουσιαστικό στοιχείο είναι ο αποκλεισμός από την πολιτική αυτών που αντιστρατεύονται τις αλλαγές, κι αδιανόητη η ύπαρξη - κι ο μεταξύ των ελεύθερος διάλογος - διαφορετικών πολιτικών υποκειμένων.

Η αντίληψη της πολιτικής σαν πάλης για την εξαφάνιση του *ένοχου* και ταυτό-

χρονα σύνθεσης των αντιθέσεων, έχει συνέπεια και προς το στρατηγικό στόχο της *τέλειας* κοινωνίας και προς τη μεταβατική διαδικασία η οποία δεν μπαινει σε περιοριστικούς (δημοκρατικούς) κανόνες: αντίθετα είναι διαδικασία βαθιού κοινωνικού μετασχηματισμού, εξαιρετική ως προς τους τρόπους άσκησης της εξουσίας.

Η μεταβατική διαδικασία δεν συντελείται επ' άπειρον, αλλά είναι χρονικά περιορισμένη. Αφετηρία έχει την κατάληψη της εξουσίας και τέρμα την αταξική κοινωνία. Κατά την διάρκεια της, ενώ μια τάξη πραγμάτων σβήνει και στα ερείπιά της οικοδομείται η νέα, η εργατική τάξη ουδέποτε συνθηκολογεί με τον αστισμό, αλλά έχει μια μόνο επιλογή: την συντριβή του, ώστε να ξυπνήσει η αληθινή της δραστηριότητα. Το κράτος μετασχηματίζεται προοδευτικά. Τροποποιούνται οι λειτουργίες του δια της εφαρμογής στη σφαίρα της πολιτικής, συμπερασμάτων της ταξικής ανάλυσης. Η πολιτική εξουσία απορροφάται στην κοινωνία, η διαχείριση πραγμάτων αποκαθιστά τη διαχείριση ανθρώπων (Ένγκελς) και το προλεταριακό κράτος με τη σειρά του, σταδιακά, οδεύει στο μαρasmus του, γιατί δεν έχουν λόγο ύπαρξης ταξικοί θεσμοί που την εφαρμογή των θα επιβλέπει.

Σε διαφορετικές ιστορικές φάσεις του κομμουνιστικού κινήματος έχουμε διαφορετικές στρατηγικές επεξεργασίες με διάσταση στα μέσα και στους στόχους με εσωτερικές αντιφάσεις η καθεμία τους, που όμως οι βασικές κατηγορίες (αταξική κοινωνία, εργατική τάξη, μετάβαση) που τις στηρίζουν είναι κοινές.

Η λενινιστική θεωρία της επανάστασης και μετάβασης δια της δικτατορίας του προλεταριάτου (θεωρία που συστηματοποιεί τον μαρξισμό), είναι το κλασικό επαναστατικό πείραμα που συμβαίνει σε μια χώρα και μια εποχή όπου οι εκεί προλεταριοί, ευρισκόμενοι κυριολεκτικά εκτός κράτους, δεν είχαν να χάσουν τίποτ' άλλο εκτός από τις αλυσίδες τους. Με όργανο μελέτης και δράσης το κόμμα των επαγγελματιών επαναστατών, απολυταρχικής εσωτερικής ορ-

γάνωσης κι ενότητας τόσο κατά το στάδιο παραγωγής θεωρίας όσο και κατά την πρακτική, χωρίς οποδοποιήσεις ή φράξεις και ρεύματα που αποτελούν αντανάκλαση αστικών κοινωνικών σχηματισμών στο εσωτερικό του, οι μπολσεβίκοι ηγέτες κρατούν το επαναστατικό υποκείμενο - την ανατρεπτική τάξη - και στοχεύουν με επιτυχία στην καρδιά του κράτους. Πλην, η λενινιστική στρατηγική της δικτατορίας του προλεταριάτου έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός καθεστώτος ανελεύθερου, *κάθε άλλο παρά μεταβατικού*, με σαφή διάσταση μεταξύ μέσων και στόχων. Ο στόχος χάθηκε και η νέα κοινωνία που οικοδομήθηκε στα ερείπια της παλιάς, είναι κοινωνία θλιβερού στρατώνα στην υπηρεσία του κρατικοολοκληρωτικού οικονομικού σχεδιασμού.

Στην αποτυχία του μπολσεβίκικου μοντέλου έχει τις ρίζες και την αφετηρία της η αναζήτηση στη Δ. Ευρώπη νέας επαναστατικής στρατηγικής που μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο και ιδίως το XX Συνέδριο του Κ.Κ.Σ.Ε., δρομολογεί νέες θεωρητικές επεξεργασίες γνωστές ως «δημοκρατικός δρόμος» που ολοκληρώνονται στον «Ιστορικό Συμβιβασμό» του 1973. Για πρώτη φορά οι κατηγορίες μετάβασης αποκτούν ουσιαστικό περιεχόμενο πολιτικής αντιπαράθεσης σε σχέση με το λενινιστικό μοντέλο, χωρίς ούτε κατά κεραία να αμφισβητείται η έξοδος από το Σύστημα με πολιτικό υποκείμενο πάντα την εργατική τάξη. Η αντίληψη αυτή διαφορετική σε μορφή και περιεχόμενο από την προηγούμενη, αποτελεί την τελευταία και πλέον πολύπλοκη απόπειρα επεξεργασίας στρατηγικής εξόδου σε χώρες ανεπτυγμένου καπιταλισμού.

Στη μεταβατική διαδικασία τώρα, παίζον ρόλο η κουλτούρα, ο βαθμός ανάπτυξης, οι προοπτικές των χωρών της δύσης. Το πρόβλημα της εξουσίας τίθεται με νέους όρους: επιδιώκεται η ενοποίηση της εργατικής τάξης και η ηγεμονία της σ' ευρύτερο μπλοκ κοινωνικών - πολιτικών δυνάμεων με τη μεγαλύτερη λαϊκή συναίνεση ώστε η ηγεμονία αυτή να επενεργήσει όχι μόνο

στην πολιτική οργάνωση αλλά και στην οργάνωση νέας ηθικής, νέου τρόπου σκέψης. Το ζήτημα είναι να εξασφαλιστεί *το θεσμικό πλαίσιο που θα καθιστά την πολιτική ηγεσία της εργατικής τάξης, κατάσταση αδιαπραγμάτευτη και μοναδική αξία*. Αν ο σχεδιασμός αυτός πετύχει, αν το πέρασμα και η παραμονή στην εξουσία γίνει με συναινετικές διαδικασίες, αποκτά άλλο περιεχόμενο η μεταβατική πορεία και η δικτατορία πάνω στον ταξικό εχθρό.

Στην πορεία αυτή ενδιαφέρει το «βάθεμα και πλάτεμα» της δημοκρατίας ως τακτική κίνηση, για τη λειτουργικότερη χρησιμοποίηση της και όχι για τη μονιμοποίησή της. Η δημοκρατία δεν θα λύσει τα οικονομικά και κοινωνικά ζητήματα, είναι όμως το «πρόβλημα» που οι προλετάριοι πρέπει να αντιμετωπίσουν, ως σταθμό κι όχι αξεπέραστο στάδιο, μέχρι την αντικατάστασή της με προλεταριακούς αντιπροσωπευτικούς θεσμούς. Η αστική πολιτική έκφραση του πλουραλισμού και της πολυφωνίας *δεν μπαίνει με την έννοια του σεβασμού της ιδιαιτερότητας αλλά ως αγωγός σύνθεσης των αντιθέσεων υπό την ηγεμονία της εργατικής τάξης και του κόμματός της*. Η πολιτική έτσι γίνεται σύνθεση απορριπτική των διαφορετικότητων κι όχι δέκτης της.

Η πεποίθηση της αριστεράς στο μαρξισμό έχει ως επακόλουθο να θεμελιωθεί η πολιτική στρατηγική πάνω στις κατηγορίες του - εργατική τάξη, ταξική συνείδηση, εξουσία, μετάβαση - που έχουν εσωτερική δομή. Καμιά απ' αυτές δεν τίθεται εν αμφιβόλω. Η μια προϋποθέτει την άλλη· η μια πατά πάνω στην άλλη· αν πέσει η μια πέφτει και η άλλη. Η μετάβαση στ' όραμα απαιτεί διαδικασίες που εξυπηρετούν αυτή την αναγκαιότητα. Αταξική κοινωνία και διαδικασία υλοποίησής της είναι αλληλένδετα και προσαρμόζεται ανάλογα η πολιτική πρακτική. Δια της διαλεκτικής αυτής ο σοσιαλισμός από μεταφυσική ιδέα γίνεται πρακτική αναζήτηση. Η εμπνευσμένη από το μαρξισμό πολιτική ανάλυση παρουσιάζει βαθιά συνοχή στη μέθοδο και στο σκο-

πό. Μέθοδος και κοσμαντίληψη είναι ένα. Αν η πολιτική του συγκεκριμένου πάρει άλλες διαστάσεις - αν αναγνωριστούν διαχρονικές αξίες - δεν εκπληρώνεται με συνέπεια η μετάβαση. Το μαρξιστικό οικοδόμημα δεν αναγνωρίζει άλλες αποκλίσεις έξω από τις κατηγορίες των. Ό,τι δεν υπακούει σ' αυτές, δεν είναι μαρξισμός!

Ωστόσο η άσκηση της πολιτικής από την αριστερά στα πλαίσια του δυτικοευρωπαϊκού φιλελεύθερου Συστήματος, δείχνει τα αδιέξοδα της μεταβατικής διαδικασίας κι αναγκάζει τους μαρξιστές να προθούν σε νέες επεξεργασίες προκειμένου ν' αποφευχθεί η περιθωριοποίηση και να μπουν ουσιαστικά τα κομμουνιστικά κόμματα στο πολιτικό παιχνίδι. Το 1975 στην κοινή διακήρυξη Μπερλιγκουέρ - Καρίγιο - Μαρσαί, εμφιλοχωρεί ένα νέο στοιχείο καθοριστικής σημασίας: *το νόημα της καθολικότητας της δημοκρατίας* νοουμένης στις επιμέρους παραμέτρους της ως διαχρονικός σεβασμός των ατομικών δικαιωμάτων, των προσωπικών ελευθεριών, της πολιτικής πολυφωνίας και του πλουραλισμού. Κι ενώ προηγουμένως - στο λενινιστικό μοντέλο και στον δημοκρατικό δρό-

μο μετάβασης - βρίσκουμε, ταυτόσημα, την αντίληψη της δημοκρατίας ως μέσου για τον σκοπό, το 1975 διακηρύσσεται η οικουμενικότητά της. Η διάσταση πλέον μέσου και στόχου είναι καθαρή. Εδώ αποτυπώνεται αδυναμία ουσίας γιατί, φυσικά, η συμμετοχική δημοκρατική πολιτική με κανόνες που προσδιορίζονται από το αστικοφιλελεύθερο πρότυπο, δεν ανιχνεύεται στο μαρξισμό ως μόνιμη συνθήκη αλλά ως επιφανόμενο. Η διακήρυξη του '75, που οδηγεί στις αναζητήσεις του «τρίτου δρόμου» (με ελευθερία, δημοκρατία, κλπ.) αποτελεί «ξένο σώμα» στη «Σιδηρά Διαθήκη», κι όχι ερμηνευτική εκδοχή. Η απόπειρα έφερε στην επιφάνεια την κρίση της αριστεράς ως κρίση του μοντέλου της. Ζητούμενο γίνεται η αναθεώρηση των στόχων ώστε να πάψει η αναπαραγωγή της διάστασης στόχων - μέσων.

Η αποτυχία της μετάβασης σημαίνει την αποτυχία του μοντέλου της τέλει κοινωνίας, η δε αδυναμία κατανόησης του γεγονότος αυτού αναπαράγει μονίμως την θεωρητική κρίση της αριστεράς ως κρίση της πολιτικής της.

**Παύλος Καλκανδής
Θανάσης Δημητρακόπουλος**